Celâl Üster

CERVANTES, ÖLÜMÜNÜN 400. YILINDA, DON QUIJOTE'SİYLE HÂLÂ ARAMIZDA

Eleştirel düş gücünün zaferi

Şimdilerde, bu yozlaşmış dünya, hoşgörüsüzlükleri, dogmaları, insan ve doğa tanımayan acımasızlıklarıyla yaşamlarımıza sızıp bizi tutsak alırken bu dünya üstüne kartal uçuşuyla, albatros kanatlarıyla düşleyip düşünmemiz, tıpkı Don Quijote gibi devlerle dövüşmeyi göze almamız gerekmiyor mu?

15 Eylül 1569'da Madrid'de birini yaraladığı iddiasıyla Miguel de Cervantes adlı biri hakkında tutuklama kararı çıkarılır. Verilen karara göre sağ eli kesilecek ve on yıl sürgünde kalacaktır. Bir isim benzerliği söz konusu değilse bu olay, o sırada yirmi iki yaşında olan ve sonradan "Don Quijote"(1) yazarı olarak tanıyacağımız Miguel de Cervantes Saavedra'nın İtalya'ya gidişinin nedeni olsa gerek. İki yıl kadar sonra, Lepanto (İnebahtı) Körfezi'nde Osmanlı donanmasıyla kapışan donanmaya katılan Cervantes, çarpışmalar sırasında bir top güllesiyle sağ elini değil ama sol elini kaybedecektir.

Beş yıla yakın bir süre askeri hizmette bulunduktan sonra Marsilya açıklarında Osmanlıların eline geçecek, köle olarak Cezayir'e götürülecek ancak 1580'de serbest bırakılınca İspanya'ya dönebilecek, böylece ironik edebiyatın başyapıtlarından "Don Quijote"yi yazmadan çok önce koskoca bir ironiyi yaşayarak yokluğunda verilen on yıllık sürgün cezasını da çekmiş olacaktır.

Bizlere, kalan sağ eliyle dünya edebiyatını değiştirecek bir roman kazandıran Cervantes'in başından geçen bu iki garip rastlantı, aklıma hep afallatıcı bir karabasan ya da kurmaca bir öyküymüş gibi düşmüştür...

GÖRKEMLİ BİR TÖREN

2005, "La Mancha'lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote"nin yayımlanışının 400. yılıydı. Bu yıl ise Cervantes'in ölümünün 400. yılı. Cervantes, uzun araştırmaların ardından geçen yıl üstünde "MC" inisyalleri okunan tabutu ve kemikleri bulunduktan ve Triniteryen Manastırı'na bu kez görkemli bir törenle yeniden gömüldükten sonra, şimdi de 23 Nisan'da, 400. ölüm yıldönümünde anılacak.

Bahçede kitap okurken gülme nöbetine tutulan bir öğrenciyi sarayının balkonundan gören İspanya Kralı III. Felipe'nin, "Şu adam ya deli ya da 'Don Quijote' okuyor," dediği söylenir. İspanyollar "deli" değil ama bu büyük yazarlarını her yıl 23 Nisan'da pek çok kültür ve politika insanının katıldığı bir okuma maratonuyla anıyor. Yeryüzünün dört bir yanındaki milyonlarca okuru ise uzun yıllardır "Don Quijote"yi tekrar tekrar okuyarak yaşatıyor Cervantes'i.

Miguel de Cervantes Saavedra

FEODALİZMDEN KAPİTALİZME

19. yüzyıl sosyalistleri, "Don Quijote" romanının, eski feodal toplumun çöküşünü ve mertebeye değil paraya dayalı kapitalist toplum ve ahlaka geçişi yansıttığı kanısındaydı. Paul Lafargue'ın Marx'la ilgili anılarından okuyacak olursak "Marx, Cervantes ile Balzac'ı öteki bütün romancılardan üstün sayardı. 'Don Quijote'de, burjuva dünyasının doğmakta olduğu bir dönemde erdemleri alaya alınıp aşağılanan, can çekişmekte olan şövalyeliğin destanını görürdü."

Bu yaklaşıma göre "Don Quijote" romanındaki mizahın özü, feodalizmden kapitalizme, feodal hizmet, onur ve sadakat kavramlarına dayalı bir toplumdan salt para ilişkilerine dayalı bambaşka bir topluma geçişin doğurduğu çelişkilerdi.

YORUM ZENGİNLİĞİ

Ama Cervantes'in "Don Quijote"sine getirilen yorumların zenginliği ve çeşitliliği ancak Shakespeare ve Dostoyevski'nin yapıtları için yapılan değerlendirmelerin sayısızlığıyla yarışabilir.

Jale Parla bunu, Roza Hakmen'in İspanyolca aslından yaptığı eksiksiz "Don Quijote" çevirisine yazdığı sunuşta çok iyi özetlemişti: "Cervantes'in kuru, kırışık, maymun iştahlı diye takdim ettiği 'Don Quijote', edebiyat dünyasında yer aldığı günden zamanımıza en zengin yorumlara vesile oldu. On sekizinci yüzyılda aklın ve gerçekçiliğin övgüsü olarak baş tacı edildi. On dokuzuncu yüzyıl romantikleri bu yorumu tam anlamıyla ters yüz edip Don Qouijote'nin kişiliğinde yenilmez idealizmi, dışlanmış yaratıcılığı, giderek horgörülmüş diğergâmlığın İseviliğini buldular.

Yirminci yüzyıl varoluşçuları için o, abes yaşamın benlik arayışından ödün vermeyen vakur kahramanıydı. Daha felsefi okumalarda Sancho'yla birlikte, idealizmle materyalizmin diyalektiğini simgeliyordu; politik eğilimliler ise bu anlatıda ütopyen sosyalizmin ilk örneklerinden birini gördüklerini düşündüler ve bütün yüzyıllar için sanatın sanatla, sanatın yaşamla ve sanatın insanla ilişkisini irdeleyen en baştan çıkarıcı anlatı olarak kabul edildi. Feodal düzenden merkantilist düzene geçişin örnek kitabı olarak sosyolojik ve tarihsel okumalara konu olurken başkişisi Don Quijote'nin deliliği psikolojik tahlil ve teşhislere tabi tutuldu. Onun bu deliliğinin nedeni olarak gördüğü şövalye edebiyatının yergisinden yola çıkarak Cervantes'in gerçekleştirdiği edebi türler parodisi ise edebiyatta metinlerarası doğurganlık sorunsalının paradigmatik anlatısı sayıldı. Bu yorum zenginliği Ortega y Gasset'den Jorge Luis Borges'e kadar hiçbir yazarın gözünden kaçmamıştır."

ASİ RUH

Perulu yazar Mario Vargas Llosa'nın, "Edebiyat Nedir?"(2) başlıklı denemesinde, edebiyatın yazgılarına boyun eğen, yaşadıkları yaşamdan hoşnut olan insanlara hiçbir şey söylemediğini, edebiyatın asi ruhu beslediğini vurgularken örneklediği yazarlardan biri de Cervantes'tir:

"'Don Quijote' yayımlandığı zaman, romanı ilk okuyanlar, hem bu düşdüşkünü şövalyeyle hem de romanın öteki kişileriyle alay etmişlerdi. Ama bugün artık biliyoruz ki hüzünlü şövalyemizin, yeldeğirmenlerini değil devleri gördüğü konusunda diretmesi ve saçma sapan sanılan davranışlarda bulunması, gerçekte gönül yüceliklerinin en soylusu ve bu sefil dünyayı değiştirme umuduyla sesini yükseltmenin bir yoluydu. İdeal ve idealizme ilişkin, olumlu ahlaksal yan anlamlarla yüklü kavramlarımız, Cervantes'in dehasının inandırıcı gücü aracılığıyla bir romanın kahramanında cisimleşmemiş olsalardı, şimdi oldukları gibi açık seçik ve saygın değerler olmayacaklardı."

Pablo Picasso'nun Don Quijote çizimi...

ERASMUS GELENEĞİ

Meksikalı yazar Carlos Fuentes de 2005'teki Berlin Uluslararası Edebiyat Şenliği'nin açılış konuşmasında, edebiyatın, özellikle de romanın, günümüz dünyasında taşıdığı anlamı, yüklendiği işlevi açıklarken o yıl yayımlanışının 400. yılı kutlanan "Don Quijote"den yola çıkıyordu (3).

Fuentes, "Romana Övgü" başlığını taşıyan konuşmasında, "Don Quijote"nin tüm eskimiş anlatı türlerini yerle bir ederek modern romanın, belki de tüm bir çağdaş edebiyatın önünü açtığını vurgularken Cervantes'in, erken İspanyol Rönesansı'nın yol gösterici ışığında, Rotterdamlı Erasmus'un geleneğinde, çok geçmeden Karşı-Reformun soğuk dogmacı rüzgârları tarafından söndürülen bu ışıkta, Erasmus'un Engizisyon tarafından yasaklanmış yapıtlarında, bu yasak felsefede demlendiğini söylüyordu:

"Erasmus, yalnızca inancın dogmalarını değil, aklın dogmalarını da yadsıyarak inanç ile akıl arasında bir uzlaşma aramıştı. Dolayısıyla İspanyol Eramusçularının tilmizi olan Cervantes düşünsel bağlılığını gizlemek zorundaydı. 'Deliliğe Övgü', tüm gerçeklerin kuşkulu olduğu, her şeyin bir belirsizlik denizinde yüzdüğü Eramus'vari bir evrende dolaşan Don Quijote'nin övgüsüdür; böylece modern roman doğum hakkını kazanır."

ALBATROSUN KANATLARINDA

Fuentes'e göre, Cervantes ve İspanya'nın Altın Çağı'nın öteki büyük yazarları, edebiyatın, tarihin toplumdan çekip aldıklarını topluma verebileceğini kanıtlar: "Don Quijote, ölüm döşeğinde yatarken "Nerede o eski kuşlar?" diye inler. O eski kuşlar ölmüş ve içleri doldurulmuş olduğu için Cervantes, romanını yeniden kartal gibi uçurmak, romanına albatrosun geniş kanatlarını takmak zorundadır. Cervantes, döneminin yozlaşmış toplumuna eleştirel düş gücünün zaferiyle karşılık vermişti..."

Şimdilerde, bu yozlaşmış dünya, hoşgörüsüzlükleri, dogmaları, insan ve doğa tanımayan acımasızlıklarıyla yaşamlarımıza sızıp bizi tutsak alırken bu dünya üstüne kartal uçuşuyla, albatros kanatlarıyla düşleyip düşünmemiz, tıpkı Don Quijote gibi devlerle dövüşmeyi göze almamız gerekmiyor mu? ■

(1) La Mancha'lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote, Miguel de Cervantes Saavedra, Çeviren: Roza Hakmen, Şiirleri çeviren: Ahmet Güntan, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, Nisan 1996.

(2) Edebiyata Övgü, Mario Vargas Llosa – Carlos Fuentes, Çeviren: Celâl Üster, Notos, 2014.

(3) a.g.y.